

BALTIJOS MUZEOLOGIJOS MOKYKLA TARTU: SKAITMENINIMAS IR KITOS MUZIEJINĖS PATIRTYS

Baltijos muzeologijos mokyklos¹ kasmetiniai intensyvūs vienos savaitės mokymai organizuojami Muzeologijos asociacijos Baltijos šalyse ir Lietuvos, Latvijos bei Estijos kultūros ministerijų, trijų Baltijos sesių, muziejų specialistams. Galima pritarti organizatoriams, kad tokie muziejininkų mokymai, kasmet parenkant naują aktualią temą, yra puiki galimybė specialistams ne tik pasisemti žinių iš tarptautinių lektorių ir kolegų, pasidalyti gerosios praktikos pavyzdžiais, bet ir trumpam stabtelėti ir pamąstyti, kuria kryptimi ir kodėl einame. 2017 metais Baltijos muzeologijos mokyklos organizuojami mokymai vyko Tartu, Estijoje. Jie apėmė įvairias su muziejų valdoma informacija susijusias potemes, teorijos ir praktikos tendencijas.

Šioje publikacijoje reflektuojamos 2017 m. Tartu vykusius mokymus vedusių lektorių Trilce Navarrete ir Maija Ekosaari² dėstytos mintys, teorinės gairės, susijusios su skaitmeninimo procesais muziejuose.

„Muziejus be dokumentacijos – ne muziejus“

Informacijos valdymas – itin aktuali tema atminties institucijoms, kurios kasdien susiduria su iššūkiais, norėdamos suvaldyti didžiulius informacijos kiekius, išlaikyti darbo efektyvumą ir formuoti teisingą santykį su visuomene, neretai vertinamą pagal informacijos valdymą ne viduje, o išorėje.

Be skaitmeninimo svarbos ir muziejų vystymosi pasitelkiant technologijas aktualijų, šiuose mokymuose itin daug dėmesio skirta

¹ Baltijos muzeologijos mokykla. Prieiga internete: <http://www.bms.edu.lv>.

² Trilce Navarrete specializuojasi kultūros ekonomikos ir suskaitmeninto kultūros paveldo tyrimų srityje, *Erasmus* universiteto dėstytoja (Nyderlandai). Maija Ekosaari – kultūros paveldo informacijos ekspertė iš Suomijos.

Baltijos muzeologijos mokyklos mokymų Tartu akimirka. R. Norkutės nuotrauka

dokumentavimo proceso³ muziejuose reikšmei, kad ir kokia forma jis vykėtų, tarsi grįžtant prie muziejinių veiklų pradžių pradžios. Muziejų specialistai skatinti suvokti, kad gera dokumentacija yra būtinybė, o ne pasirinkimas, nes ji palengvina kolekcijų priežiūrą, valdymą, saugumą, fizinį ir intelektualinį prieinamumą bei atvirumą tolesniems tyrimams. Šiame kontekste dokumentacija vertintina ne tik kaip informacija, bet ir dėl joje slypinčio komunikacinio aspekto. Informacija tarsi sujungia laiką ir erdvę, be to, ji gali išgyventi ilgiau nei pats objektas ir leidžia mums pažinti tai, kas jau nebeegzistuoja. Deja, dėl išteklių stokos ir plačių funkcijų muziejai dažnai taupo dokumentacijos sąskaita. Prioritetai orientuojami į parodinę veiklą ir kitas paslaugas visuomenei, o dokumentacijos srityje kaupiasi didelis kiekis neatliktų, atidėtų darbų. Dėl pastarųjų aplinkybių tyrinėtojai ir darbuotojai susiduria su įvairiais informacijos valdymo trūkumais, tokiais kaip šaltinių fragmentiškumas, jų išblaškyta lokacija, komplikauta prieiga, kt.

Sunku būtų prieštarauti teiginiui, kad „muziejus be dokumentacijos būtų ne muziejus“. Iš tiesų objektai, susieti su informacija, įgauna didesnę vertę, kolekcijos nėra tik jų sandėlis. Muziejai

³ Dokumentavimo proceso principai apibrėžti Tarptautinės muziejų tarybos Tarptautinio dokumentacijos komiteto (ICOM CIDOC) parengtame dokumente „Muziejų dokumentacijos principai“. Prieiga internete: <http://network.icom.museum/cidoc/working-groups/documentation-standards/principles-of-museum-documentation/>.

tarnauja visuomenei kaip atminties institucijos, kurių veiklos šerdis – vertingos muziejų kolekcijos. Trilce Navarrete ne kartą žinias apie kolekciją įvardijo kaip pagrindinį muziejaus turtą, nes kolekcijos neatskiriamos nuo informacijos apie jas. Kolekcijų pažinimas, supratimas ir vertinimas priklauso nuo žinių. Tiek kolekcijos, tiek žinios apie jas turi išliekamąją vertę ir yra saugomos ateities kartoms. Todėl tinkamai tvarkoma dokumentacija svarbi ir objekto simboliniam turiniui atverti. Ekspонатai į muziejų patenka tik paimiti iš savo konteksto, kuris, tinkamai nedokumentuotas, gali būti prarastas arba likti nepasiekiamas ilgam. Ekspонатams, patekusiems į muziejų, parenkama vieta ir ryšiai kolekciijoje. Šis procesas gali sukurti arba niveliuoti tam tikras objekto vertes. Tai aktualu ir objektams informacinėse sistemose, nes nustatyti ryšiai ir parinkta vieta iš dalies turi įtakos ekspонатų verčių suvokimui.

Muziejų informacinės sistemos

Daugelyje strateginių kultūros paveldo dokumentų⁴ susiduriama su kultūros paveldo prieinamumo ir atvirumo sąvokomis. Pažymėtina, kad yra itin aktualios muziejinės informacinės sistemos, turinčios viešai prieinamus skaitmeninius katalogus. Didelių sąnaudų reikalaujantys muziejų kolekcijų elektroniniai katalogai tapo įprastu dalyku. Europos šalyse muziejai tokias informacines sistemas dažniausiai kuria patys arba perka jau sukurtas. Galima pastebėti nacionalines iniciatyvas, skirtas suvaldyti masinius skaitmeninimo procesus ir sujungti sistemas, siekiant suteikti vartotojui greitesnę ir patogesnę prieigą prie paveldo objektų. Kuriamos bendros informacinės sistemos⁵, apimančios atminties institucijų

⁴ Pavyzdžiui, Skaitmeninio kultūros paveldo aktualinimo ir išsaugojimo 2015–2020 m. programa; Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepcija (2005 m.).

⁵ Pasak lektorių, didžioji dalis įvairiose šalyse vykdomų skaitmeninimo projektų baigiasi nesėkmingai dėl specialistų nesusikalbėjimo. Viena iš sėkmingo skaitmeninimo projekto rekomendacijų – labai geras pasirėngimas ir neskubėjimas viso proceso metu. Sėkmingai informacinei sistemai, sujungiančiai skirtingų atminties institucijų kolekcijas, rekomenduojama pirmiausia turėti iki galo suskaitmenintas vertybes vidinėse institucijų duomenų bazėse ir tik po to kurti bendrą sistemą, kad paieška būtų patogesnė.

duomenų bazes, kai kurios iš jų suteikia patogesnę paiešką ir prieigą prie objektų skaitmeninės bibliotekos principu. Pavyzdžiui, vieningą prieigą prie muziejų kolekcijų turi prancūzai⁶, čekai⁷, suomia plėtoja bendrą paieškos sistemą⁸, kuri apima muziejų, bibliotekų ir archyvų duomenų bazes⁹. Kitos šalys viename puslapyje sutelkia duomenis apie atminties institucijas ir jų kolekcijas, tačiau paieška iš esmės vyksta kiekvienos institucijos elektroniniame kataloge (pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės¹⁰, Ispanijos muziejų katalogai¹¹). Išskirtina, kad Baltijos šalių muziejuose įdiegtos valstybinės informacinės sistemos: Lietuvos muziejuose – LIMIS, Latvijos muziejuose – MUPUS, Estijos muziejuose – MUIS¹².

Muziejų siekiamybė – tvari, patikima prieiga prie kokybiškos, savalaikės kolekcijų informacijos. Viena opiausių problemų, daug laiko ir išteklių reikalaujančių informacinių sistemų kūrėjams – kaip palaikyti ir atnaujinti informaciją viešuosiuose kataloguose, kad ji būtų savalaikė. Tinklaveikos visuomenės mąstymas ir poreikiai greitai keičiasi, o, norint išlaikyti intelektualinę informacijos tvarumą, reikia atnaujinti brangiai kainuojančias sistemas ir informaciją. Kita vertus, viešai prieinamų kultūros vertybių informacinių sistemų informacijos kokybės vertinimas yra reliatyvus, priklauso ir nuo vartotojų, konteksto, tikslų, poreikių. Dažnai skaitmeniniai eksponatai sistemoje matomi be konteksto, matomi ryšiai gali būti atsitiktiniai, skirtingai nei jie pristatomi parodose ar ekspozicijose, todėl jų suvokiama vertė apribota¹³.

⁶ Prancūzijos muziejų kolekcijų katalogas – JOCONDE. Prieiga internete: <http://www.culture.gouv.fr/documentation/joconde/fr/pres.htm>.

⁷ Prieiga internete: <http://en.esbirky.cz/>.

⁸ Suomijos muziejai taip pat nuo 2009 m. plėtoja TAKO projektą, skirtą muziejų kolekcijoms valdyti. Prieiga internete: <http://tako.nba.fi/index>.

⁹ Prieiga internete: <http://www.finna.fi>.

¹⁰ Jungtinės Karalystės muziejų, galerijų, archyvų ir bibliotekų kolekcijų duomenų bazė – *Cornucopia*. Prieiga internete: <http://cornucopia.orangeleaf.com/>.

¹¹ Prieiga internete: <http://www.mecd.gob.es/cultura/areas/museos/mc/ceres/catalogos.html>.

¹² Prieiga internete: <http://www.limis.lt>; <http://www.nmkk.lv/>; <https://www.muis.ee/muis/app?page=AvalikOtsing&service=page>.

¹³ Plačiau žr.: T. Navarrete, J. M. Owen. *The Museum as Information Space: Metadata and Documentation*. 2016. P. 115–119. Prieiga internete: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-29544-2_7.

Muziejų atvirumas ir prieinamumas dažnai asocijuojasi su noru turėti maksimalų prieinamumą prie kolekcijų, tačiau siektinas suskaitmenintos kolekcijos procentas gali skirtis atsižvelgiant į kolekcijos pobūdį ir kitus parametrus. Pavyzdžiui, skaitmeninami visi unikalūs meno kūriniai, istoriniai dokumentai ir kitos unikalios kultūros vertybės, tačiau pastebima pagrįsta nuostata neskaitmeninti absoliučiai visų gamtos istorijos, gamybinio tipo eksponatų, rekomenduojama atrinkti identiškų, pasikartojančių eksponatų pavyzdžius. Kartu su iki galo suskaitmenintomis muziejų kolekcijomis atsiranda vis dažniau vartojama sąvoka – skaitmeninis arba virtualus muziejus. Kaip teigia T. Navarrete, apsilankymo tokiaame muziejuje neberiboja nei laikas, nei erdvė ar atstumas, toks muziejus tampa vientisos informacinės erdvės dalimi. Vargu, ar galima vienu virtualaus turinio standartu patenkinti visas socialines ir kultūrinės vartotojų grupes, įvertinant, kad vieša prieiga potencialiai išplečia įprastos muziejaus auditorijos ribas.

Skaitmeninimo lygmenys ir rodikliai

Šiuose mokymuose nevengti kelti daug aktualių klausimų, pavyzdžiui: kaip įvertinti skaitmeninimo lygį atminties institucijose, kaip apibrėžti ir kaip vertinti skaitmeninimą, jei, sparčiai vystantis technologijoms, nuolat keičiasi skaitmeninimo galimybės ir susiformuoja terpė vis aukštesniam skaitmeninimo lygmeniui? Taip pat, kokius skaitmeninimo rodiklius turėtume fiksuoti ir ką norėtume suskaičiuoti, ar tai gali išreikšti suskaitmenintų objektų procentas kolekcijoje arba suskaitmenintų objektų skaičius vienam darbuotojui? (Tikriausiai ne.) Mokymuose aptarta ir tai, kaip reikėtų vertinti ir suskaičiuoti pakartotinių suskaitmenintų objektų naudojimą kituose interneto puslapiuose ar socialiniuose tinkluose.

Visi rodikliai yra kintantys ir fragmentiškai apibūdinantys proceso lygį. Bet akivaizdu, kad skaitmeninimas siaurąja prasme skatina technologinių, socialinių ir kultūrinių pokyčių lydimą skaitmeninimą plačiąja prasme, tai yra, veikia visas gyvenimo sritis, tokiaame kontekste

auga žinių visuomenė. Kaip tai keičia muziejus ir jų lankytojų lūkesčius, be to, kad reikalauja didelių investicijų ir žmogiškųjų išteklių?

Skaitmeninių kopijų vertės

Verčių atpažinimas yra vienas iš sudėtingesnių procesų, kuriam reikalinga aukšta kultūrinė kompetencija ir patirtis. Kultūros istorijoje pastebimas besikeičiantis originalo ir kopijos santykis. Kopijos visais laikais turėjo informacinę vertę ir vertintos kaip žinių perteikėjos, pavyzdžiui, grafika, knygos, nors daugelį šių objektų šiandien vertiname kaip originalius kūrinius.

Skaitmeninė kopija visuomet turi informacinę vertę, o informacinė vertė taip pat gali būti įvairių lygmenų. Šiandien skaitmeninės kopijos ne visada tik kopijos, jos gali įgyti savo verčių, ir ribos tarp originalo ir skaitmeninės kopijos kai kuriais atvejais išnyksta. Skaitmeninė fotografija ir trimatis skenavimas leidžia skaitmeninti įvairiausių originalaus kūrinio parametrus ir atlikti savotišką skaitmeninę „restauraciją“ retušuojant laiko pažeistas vietas, ir taip kopija gali tapti vizualiai artimesnė originalui nei jis pats. Tad kopijos, išsaugodamos informaciją, suteikia vertės originalams, be to, turi savas vertes ir savo auditoriją.

Kopijų kūrėjai, gamintojai turbūt jas visuomet matys kaip kopijas, tačiau kopijos, patekusios į autentišką aplinką, įgyja ir kitokių verčių. Papildomą vertę gali sukurti kopijos santykis su aplinka, patirtys, kurias ji suteikia¹⁴. Taigi, norėdami, kad kopijos įgytų daugiau verčių, turime permąstyti jų panaudojimą ir įprasminimą. Taip pat išlieka aktualus klausimas, kada išnyksta ribos tarp paveldo kaip įkvėpimo šaltinio ir kopijų panaudojimo, pavyzdžiui, kūrybinių industrijų rinkoje. Veikiausiai neįmanoma iš karto teisingai atpažinti

¹⁴ Vienas iš ryškiausių kūrinio auros migracijos ir santykio su aplinka sukuriamos vertės pavyzdžių – Paolo Veronesės kūrinio „Vestuvės Kanoje“ tikslios faksimilės eksponavimas pirminėje kūrinio vietoje Venecijoje, benediktinų vienuolyno reflektoriuje (originalus paveikslas eksponuojamas Luvro muziejuje). Plačiau žr.: B. Latour, A. Lowe. *The Migration of the Aura – or How to Explore the Original Through Its Facsimiles*. Prieiga internete: <http://www.bruno-latour.fr/node/151>.

ir įvertinti jų vertes apskritai. Kita vertus, ar, vertinant kopijas, yra vienas teisingas atsakymas?

Apibendrinimas

Apibendrinami Tartu vykusių mokymų turinį, galima teigti, kad kartu su nuolatine technologijų plėtra keičiasi galimybės, muziejų siekiai ir vartotojų lūkesčiai. Tačiau muziejų kolekcijos didelės ir unikalios, o ištekliai riboti, todėl kiekvienas muziejus priverstas veikti pagal savo galimybes ir potencialą, tad ir skaitmeninimo lygį kiekvienas pritaiko pagal save. Nėra vieno tobulo standarto, užtikrinančio kokybišką ir visavertę veiklą visiems.

Muziejuose saugomos vertybės ir technologinės galimybės gali juos paversti nepaprasta komunikacijos erdve. Koks muziejaus vaidmuo informacinėje erdvėje ir kokį kontekstą galime suteikti suskaitmenintoms kultūros vertybėms? Viešai prieinamos kolekcijos, pasiekiamos platesnei auditorijai, gali suformuoti ir naują vartotojų grupę. Vieniems – tai efektyvesnis darbas, kitiems – nauji žinių šaltiniai, galintys atvesti prie to, ko nežinojo ieškantys.

Taigi, skaitmeninės technologijos yra puikus įrankis tiek palaikyti pagrindines muziejaus veiklas, tiek perduoti, skleisti informaciją, transformuojant, vystant muziejus ir jų paslaugas visuomenei. Pasaulio ir Lietuvos muziejai vis intensyviau ir atviriau istorinę atmintį skleidžia pasitelkdami skaitmeninimą. Nors technologiniai sprendimai iš dalies ir ištrina laiko ir atstumo ribas, tačiau nepakeičia autentiško santykio su objektu, o kartais gali tiek pagerinti, tiek sumenkinti tikrąjį objekto „veidą“, priklausomai nuo to, kiek yra pasisekęs technologinis sprendimas. Tiesa, galima beveik viską suskaitmeninti, tačiau negalima suskaitmeninti autentiškos patirties, emocinio išgyvenimo, asmeninio kontakto, šie aspektai kol kas negali būti perkelti į skaitmeninę platformą. Tad šiandien skaitmeninė komunikacija ir skaitmeninio turinio bei paslaugų pasiūla plečia ir skatina kultūrinių patirčių įvairovę, kartu keisdama paties muziejaus santykį su visuomene.